

DE ZIN VAN STRAFFEN

Chris Rutenfrans¹

De criminologische theorievorming in Nederland wordt nu al lange tijd sterk bepaald door het zogenaamde controleperspectief. De vooronderstelling die aan dit perspectief ten grondslag ligt, is dat mensen in principe tot alles in staat zijn. Om te voorkomen dat zij toegeven aan hun 'natuurlijke' impulsen tot a- of antisociaal gedrag, moet in de opvoeding een zodanige externe controle worden uitgeoefend dat het kind zich ontwikkelt tot een persoonlijkheid met een sterke zelfcontrôle. Een belangrijke vertegenwoordiger van het controleperspectief is de Amerikaanse criminoloog Travis Hirschi. In het vorig jaar verschenen boek *A General Theory of Crime*, dat hij schreef met Michael Gottfredson², stelt hij drie minimale voorwaarden aan een adequate opvoeding, dat wil zeggen aan een opvoeding die leidt tot een voldoende mate van zelfcontrole:

- het gedrag van het kind moet zorgvuldig in het oog worden gehouden;
- antisociaal gedrag moet als zodanig worden opgemerkt;
- als dat gedrag zich voordoet, moet het consistent worden bestraft.

Aan deze voorwaarden zullen de opvoeders eerder voldoen wanneer zij meer genegenheid koesteren voor het kind en bereid zijn voldoende tijd en energie in dat kind te investeren.

Het resultaat van een opvoeding waarin aan bovengenoemde voorwaarden is voldaan, is een persoonlijkheid die in staat is behoeftenbevrediging uit te stellen, gevoelig is voor de wensen en belangen van anderen en bereid is gedragsbeperkingen te aanvaarden. Is een sterke (of geringe) zelfcontrôle eenmaal gevestigd, dan is het erg moeilijk deze op latere leeftijd te verhogen of verlagen. Zelfcontrole is dus een stabiele intrapersonlijke eigenschap. Dat crimineel gedrag niet stabiel is tijdens de levensloop, betekent alleen maar dat crimineel gedrag slechts een van de vele mogelijke manifestaties is van een geringe zelfcontrôle. Voor en na de adolescentie, wanneer mensen betrekkelijk weinig crimineel gedrag vertonen, wordt op andere manieren uiting gegeven aan de geringe zelfcontrole, bij voorbeeld in de vorm van alcoholisme, een gokverslaving of ander zelfdestructief gedrag.

Binnen dit perspectief kan men voor het zo vaak gevonden verband tussen werkloosheid enerzijds en crimineel gedrag, aantallen verbalisaties of aantallen veroordelingen anderzijds, ook een andere verklaring geven dan die waarbij

1 Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

2 Michael R. Gottfredson & Travis Hirschi, *A General Theory of Crime* (Stanford 1990).

de nadruk wordt gelegd op sociaal-economische ongelijkheid. Allereerst kan men zich, bij een gevonden relatie tussen werkloosheid en delinquentie afvragen of de werkloosheid oorzaak is van de delinquentie, of dat het omgekeerde het geval is. Het delinquente gedrag kan immers aanleiding zijn geweest tot het ontslag van de betrokkene. Een andere interessante mogelijkheid is echter dat zowel de werkloosheid als de delinquentie voortvloeien uit een derde factor, bijvoorbeeld een persoonlijkheidsstructuur waarin de zelfcontrole zo slecht ontwikkeld is dat de betrokkene niet in staat is gedragsbeperkingen te aanvaarden. Ook al zou je kunnen vaststellen dat de delinquentie is begonnen na het werkloos worden, dan nog is het mogelijk dat die delinquentie ook zonder die werkloosheid wel was opgetreden, alleen misschien wat later.

In het model van Gottfredson en Hirschi heeft straffen, bij het aanleren van zelfcontrole in de opvoeding, dus wel degelijk zin. Weliswaar is gebleken dat het vermogen om weerstand te bieden aan verleidingen en om behoeftenbevredestiging uit te stellen, ook kan worden bevorderd door het geven van het goede voorbeeld en door het belonen van gewenst gedrag, maar onderzoek heeft onomstotelijk aangetoond dat een opvoeding waarin niet wordt gestraft, ondenkbaar is.³

Dat betekent echter niet dat elke vorm van straffen het beoogde effect heeft. Er bestaan belangrijke verschillen in de effectiviteit van verschillende soorten straffen. Zo werkt het gebruik van lichamelijk geweld door ouders niet belemmerend, maar juist bevorderend op de mate van delinquentie van de kinderen.⁴ Bol⁵ bespreekt een aantal strafvormen in de opvoeding en concludeert dat *response-cost* (het onthouden van een positieve stimulus aan de betrokkene, bij voorbeeld het inhouden van zakgeld), gecombineerd met het belonen van gewenst gedrag, een hoge effectiviteit heeft. Van *time-out* (het isoleren, uitsluiten of negeren van de betrokkene) zegt Bol dat het "in de praktijk snel tot resultaten leidt". *Overcorrectie* lijkt het meest effectief te zijn. Hierbij moet de betrokkene niet alleen de aangerichte schade ongedaan maken, maar bovendien een specifieke 'positieve oefening' verrichten (bij voorbeeld niet alleen excuses aanbieden aan het slachtoffer, maar ook aan de andere klasgenoten). Bol wijst erop dat een combinatie van het bestraffen van ongewenst en het belonen van gewenst gedrag het meest effectief is voor het oproepen van het gewenste gedrag.

Verder is het voor de effectiviteit van een straf van belang door wie deze wordt toegediend. Buikhuisen⁶ wijst op het ontwikkelingspsychologische gegeven dat normen beter worden verinnerlijkt wanneer er een affectieve band bestaat tussen de opvoeders en het kind. Gottfredson en Hirschi⁷ be-

-
- 3 Menke Bol, *Leeftijdsgrenzen in het strafrecht, gezien vanuit de ontwikkelingspsychologie* (Arnhem 1991).
 - 4 Marianne Junger, *Delinquency and Ethnicity. An Investigation on Social Factors relating to Delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch Boys* (Deventer & Boston 1990).
 - 5 Bol, *Leeftijdsgrenzen*.
 - 6 W. Buikhuisen, 'Strafgevoeligheid, socialiseerbaarheid en de weg naar chronische criminaliteit' in: *Justitiële Verkenningen* XIV, 4 (1988) 53-77.
 - 7 Gottfredson & Hirschi, *A General Theory*.

schouwen de afkeuring door degenen om wie men geeft als de meest effectieve vorm van straffen. "Effectieve bestraffing door de opvoeder", schrijven zij, "houdt gewoonlijk niets meer in dan de expliciete afkeuring van het ongewenste gedrag." Zowel een te harde, als een te toegeeflijke houding is inadequaat. In dit verband is ook belangrijk dat er, vooral bij wat oudere kinderen, een uitleg wordt gegeven bij de straf.⁸

Tenslotte is een straf effectiever naarmate hij sneller volgt op het ongewenste gedrag en naarmate het zekerder is dat men die straf krijgt wanneer men dat gedrag vertoont. Zowel snelheid en zekerheid van de straf leiden ertoe dat de betrokkene leert inzien dat er een verband is tussen het gedrag en de straf. Zekerheid van de straf impliceert ook dat er *consistent* wordt gestraft. Als een kind, op grond van eerdere ervaringen, straf verwacht, maar deze niet krijgt, ervaart het dat als een beloning, aldus Bol.

Buikhuisen⁹ die uitgaat van hetzelfde model als Gottfredson en Hirschi, kent niet alleen belang toe aan factoren die gelegen zijn in de opvoeding, maar ook aan factoren die bepalend zijn voor de beïnvloedbaarheid van het op te voeden kind. Volgens hem is het gedrag van sommige kinderen, als gevolg van biologische factoren, minder goed te beïnvloeden dan dat van anderen. Ter ondersteuning daarvan haalt hij onderzoek aan waaruit blijkt dat recidivisten meer dan anderen worden gekenmerkt door een gestoorde informatieverwerking (waardoor zij minder goed het verband kunnen zien tussen ongewenst gedrag en de daarop volgende sanctie), door een niet goed functionerende frontale hersenlob (waardoor zij minder goed in staat zijn te leren van negatieve leerervaringen) en door minder angstgevoelens bij het anticiperen op riskant gedrag (waardoor bij hen een geringere afgifte plaatsvindt van hormonen die het leren vergemakkelijken). Hierbij kan men ook denken aan constitutionele verschillen in de beïnvloedbaarheid van jongens en meisjes. Op zeer jonge leeftijd verwijderen jongetjes zich vaker, en gedurende een langere tijd, van de moeder dan meisjes¹⁰. Het is mogelijk dat, als gevolg van deze grotere, naar buiten gerichte activiteit, het gedrag van jongens minder goed conditioneerbaar is dan dat van meisjes.

Evenals Gottfredson en Hirschi, is ook Buikhuisen van mening dat normen en waarden moeten worden aangeleerd in een bepaalde kritische fase in de ontwikkeling van het kind. Gebeurt dat niet, dan wordt het moeilijk de schade te herstellen. Straffen 'helpt' dan niet meer. Deze veronderstelling zou een verklaring kunnen bieden voor het feit dat moeilijk kan worden aangetoond dat strafrechtelijke sancties (berisping, geldboete, dienstverlening, gevangenisstraf) een speciaal-preventief effect hebben, dat wil zeggen voorkómen dat gestraften opnieuw een strafbaar feit begaan (recidiveren). Zo toonde Van der Werff¹¹ aan dat verkeers- en vermogensdelinquenten en agressieve delinquenten die een vrijheidsstraf van veertien dagen of minder hadden

8 Bol, *Leeftijdsgrenzen*.

9 Buikhuisen, 'Strafgevoeligheid'.

10 Zie, voor een literatuuroverzicht: C.J.C. Rutenfrans, *Criminaliteit en Sexe* (Arnhem 1989).

11 C. van der Werff, *Speciale preventie, een penologisch onderzoek*.

ondergaan, niet minder recideerden dan soortgelijke delinquenten die tot eenzelfde straf waren veroordeeld, maar deze niet hadden ondergaan. Uit een ander onderzoek van Van der Werff¹² bleek dat van degenen die in 1977 wegens een misdrijf waren veroordeeld, 51 procent binnen zes jaar opnieuw wegens een misdrijf met de rechter in aanraking kwam. Bij de veroordeelden wegens diefstal met braak was het recidivepercentage 68. Op grond van soortgelijke resultaten concludeerde zij eerder "dat men van het speciaal preventieve effect van strafrechtelijke sancties geen al te hoge verwachtingen mag hebben".¹³

Martinson¹⁴ heeft de resultaten samengevat van 231 studies, verschenen tussen 1945 en 1967, en komt tot de conclusie dat de verschillende straffen en/of behandelingen geen merkbare invloed hebben op de latere recidive. Niets helpt. De enkele gevallen waarin wel sprake was van succes, stonden zozeer op zichzelf, dat er geen algemeen beleid op kan worden gebaseerd. Deze conclusie wordt bevestigd door Greenberg, voor wat betreft de resultaten van Amerikaanse onderzoeken tot eind 1975.¹⁵

Uit het gegeven dat het speciaal-preventieve effect van strafrechtelijke sancties twijfelachtig is, wordt wel geconcludeerd dat straffen geen zin heeft. Die conclusie is echter voorbarig. Speciale preventie is slechts één doel van strafrechtelijke sancties. Andere strafdoelen zijn generale preventie (of afschrikking), onschadelijkmaking en vergelding.

Onder generale preventie verstaat men het voorkómen van crimineel gedrag bij anderen dan de dader zelf. Generale preventie hoopt men te bereiken door de *normerende* werking die uitgaat van het bestraffen van crimineel gedrag (voor zover dit duidelijk maakt van welke normen de overtreding niet wordt geduld) en door de *afschrikkende* werking van straffen (voor zover dit mensen angst inboezemt voor de gevolgen van crimineel gedrag).

Wat betreft de afschrikkende werking van straf op anderen dan degene die die straf krijgt opgelegd, kan men onderscheid maken tussen absolute en marginale afschrikking. Van *absolute* afschrikking is sprake wanneer mensen worden weerhouden van crimineel gedrag op grond van het loutere bestaan van de kans dat men wordt 'gepakt' en bestraft, ongeacht de hoogte van die straf. Dat het opleggen van strafrechtelijke sancties een absolute afschrikkende werking heeft, kan men nagaan wanneer de strafdreiging voor een groot deel is weggefallen. Zo leidde het uitvallen van de electriciteit in de stad New York tot een zeer sterke verkleining van de pakkans en daarmee tot een zeer sterke stijging van de vermogenscriminaliteit. Een ander spreekwoordelijk voorbeeld is de stijging van de vermogenscriminaliteit in Denemarken toen, in

12 C. van der Werff, *Recidive 1977* (WODC-rapport; Den Haag 1986).

13 C. van der Werff, 'Recidivisme en speciaal preventief effect' in: *Tijdschrift voor Criminologie*, XXI, 3 (1979), 97-110, 108.

14 R. Martinson, 'What works? Questions and Answers about Prison Reform' in: *Public Interest* 35 (1974) 22-54.

15 D.F. Greenberg, 'The Correctional Effects of Corrections: A Survey of Evaluations' in: D.F. Greenberg, ed., *Corrections and Punishment*. Zie voor een gedetailleerd overzicht van de methodologische problemen en onderzoekresultaten: J.P.S. Fiselier, *Effectiviteit van straffen* (Nijmegen 1986).

de laatste zeven maanden van de oorlog, de politie was gearresteerd door de Duitse bezetter.¹⁶

Van *marginale* afschrikking is sprake wanneer mensen worden weerhouden van crimineel gedrag doordat de strafdreiging is toegenomen. De strafdreiging kan worden vergroot door de pakkans te vergroten, door vaker te straffen en door strenger te straffen. Marginale afschrikkende effecten zijn veel moeilijker aan te tonen dan absolute. Eén van de redenen hiervoor is dat het vaker of langer opleggen van gevangenisstraffen ertoe leidt dat meer mensen, gedurende een langere tijd, in de gevangenis verblijven en zodoende geen delicten kunnen begaan. Dit noemt men onschadelijkmaking. Wanneer na een dergelijke vergroting van de strafdreiging de criminaliteit daalt, is het moeilijk uit te maken of die daling een gevolg is van een versterking van het normbesef of van een grotere afschrikking, dan wel van het feit dat meer mensen langer onschadelijk zijn gemaakt. Onschadelijkmaking vormt overigens een afzonderlijk strafdoel dat de laatste jaren vooral in de Verenigde Staten wordt gepropageerd en gehanteerd ten aanzien van delinquenten die als zo gevaarlijk worden beschouwd dat de samenleving er langdurig tegen moet worden beschermd.

Fiselier¹⁷ die de verschillende methoden bespreekt waarmee men de marginale afschrikking van strafrechtelijke sancties heeft onderzocht, komt tot de bevinding dat er "aanwijzingen zijn voor het bestaan van generaal-preventieve effecten", maar dat het "nog te vroeg lijkt om daaraan definitieve conclusies te verbinden". Deze voorzichtigheid is gerechtvaardigd, omdat alle behandelde onderzoeksmethoden problemen met zich meebrengen en de onderzoekresultaten vaak voor verschillende uitleg vatbaar zijn.

Wanneer bij voorbeeld blijkt dat het opleggen van strengere straffen leidt tot minder criminaliteit, kan dit worden veroorzaakt door een grotere afschrikking, maar ook door een milder opsporings- en/of vervolgingsbeleid. De strengere straffen leiden er dan toe dat de politie minder snel overgaat tot verbalisering en het openbaar ministerie minder snel tot vervolging.

Een ander voorbeeld betreft het zwakke verband dat Paternoster en anderen¹⁸ hebben gevonden tussen de schatting van de kans te worden gearresteerd na het plegen van een delict en het daarop volgende criminele gedrag. Hoe hoger dat risico werd geschat, hoe geringer het criminele gedrag. Bij nader inzien bleek echter dat mensen met een wetsconforme houding de arrestatiekans als hoger percipieerden dan anderen. De cruciale factor voor het plegen van crimineel gedrag was dus niet de risicoperceptie, maar de mate van wetsconformiteit.

In macrostatistisch onderzoek tenslotte, gaat men de samenhang na tussen verschillen in sanctieniveau -bijvoorbeeld in verschillende gebieden die, in andere opzichten, vergelijkbaar zijn- en verschillen in de omvang van de criminaliteit. Wanneer België een zwaarder sanctieniveau mocht hebben dan Nederland en een lager criminaliteitscijfer, dan zou men daaruit kunnen afleiden dat strenger straffen leidt tot minder criminaliteit. Het is echter ook

16 J.P.S. Fiselier, *Effectiviteit van straffen* (Nijmegen 1984).

17 Ibidem.

18 R. Paternoster e.a., 'Perceived Risk and Social Control: Do Sanctions Really Deter' in: *Law and Society Review* 17 (1983) 457-479.

mogelijk dat de relatie omgekeerd ligt, en dat een hoog criminaliteitscijfer leidt tot een minder zwaar sanctieniveau, doordat politie en justitie, gegeven een bepaalde capaciteit, niet in staat zijn het grote 'aanbod' van delicten te verwerken. Uit deze macrostatistische onderzoeken kan men echter globaal toch concluderen dat er een negatief verband bestaat tussen de kans om te worden gearresteerd en de kans op gevangenisstraf enerzijds en de misdaadcijfers anderzijds. Gezien de talloze methodologische en interpretatieproblemen moet deze conclusie echter uiterst behoedzaam worden gehanteerd.

Behalve speciale en generale preventie en onschadelijkmaking, is er nog een laatste doel van de straf, namelijk vergelding. Bij vergelding streeft men ernaar het onrecht of het leed dat door het delict is veroorzaakt, te herstellen of te compenseren door aan de dader opzettelijk leed toe te voegen. Onderscheiden worden metafysische en empirische vergelding. Denkers¹⁹ omschrijft *metafysische* vergelding als het herstellen van een religieuze of eeuwige zedelijke of juridische orde die door het delict wordt geacht te zijn verstoord. In deze visie moet de straf evenredig zijn aan de ernst van het delict en de schuld van de dader, en moeten gelijke delicten gelijk worden bestraft.

Volgens Denkers wordt de gedachte achter metafysische vergelding nauwelijks nog aangehangen en is het strafrecht -gezien de verschillen in straftoemeting en het grote aantal delicten dat niet wordt opgespoord en vervolgd- ongeschikt als instrument voor evenredige vergelding. Desondanks kent ons straf(proces)recht nog steeds vergeldingselementen, waarvan Denkers de volgende noemt. Na een schuldigverklaring is de rechter verplicht om te straffen. Verder moet de tenuitvoerlegging van de straf of maatregel niet alleen dienstbaar zijn aan de voorbereiding van de terugkeer van de gedetineerde in de maatschappij, maar ook het karakter hebben van een straf. Tenslotte stelt de vergeldingsgedachte een benedengrens aan de straf, door deze te beperken tot degenen die schuld hebben, en een bovengrens, doordat de straf niet zwaarder mag zijn dan de ernst van het delict en de schuld van de dader rechtvaardigen.

Bij *empirische* vergelding wordt tegemoetgekomen aan de onlust- en wraakgevoelens van het slachtoffer of van anderen, die als gevolg van het delict zijn ontstaan. De feitelijk bestaande (empirische) vergeldingsbehoefte bepaalt of en in welke mate moet worden vergolden. Voor zover vergelding voorkomt dat het slachtoffer of het publiek het recht in eigen hand neemt om zelf de (vermeende) dader te straffen, kan zij worden beschouwd als een vorm van generale preventie. Dan wordt immers voorkómen dat anderen dan de dader delicten gaan plegen. Volgens Denkers "lijdt het geen twijfel dat dit...een doelstelling is van het strafrecht".²⁰

Vergelding louter als middel om tegemoet te komen aan wraak- en onlustgevoelens bij slachtoffers en/of anderen, heeft lange tijd in een kwade reuk gestaan. De 'oog om oog, tand om tand'-gedachte wordt veroordeeld als

19 F.A.C.M. Denkers, *Criminologie en beleid* (Nijmegen 1975).

20 Denkers, *Criminologie*.

primitief. Soms lijkt alleen al het hebben van dergelijke gevoelens schandelijk te worden gevonden en lijkt men zich te schamen wanneer men er zichzelf op betrapt. Toch kan het feitelijke bestaan van zulke gevoelens bij mensen moeilijk worden ontkend.

Iemand die nog onlangs een welsprekend en overtuigend pleidooi heeft gehouden voor de empirische vergelding als doel van strafrechtelijke sancties, is de schrijver Gerrit Krol.²¹ Krol pleit voor een strafrechtsmoraal die veel meer dan thans is gebaseerd op het perspectief van het slachtoffer. In het huidige strafproces staat de overheid, in de persoon van de officier van justitie, tegenover de verdachte en speelt het slachtoffer geen rol van betekenis. De onzichtbaarheid van het slachtoffer en het feit dat de dader een groter maatschappelijk probleem vormt dan het slachtoffer leiden ertoe dat veel meer geld, tijd en aandacht worden besteed aan de dader dan aan het slachtoffer.

Daarbij komt dat, onder invloed van de sociale wetenschappen, de oorzaken van menselijk gedrag steeds meer zijn gelokaliseerd buiten de wil van de mensen zelf. Volgens de heersende criminologische opvattingen komt iemand niet tot crimineel gedrag omdat hij doorgewoond slecht is, maar omdat hij onderhevig is aan criminaliteitsbevorderende omstandigheden die hij zelf niet in de hand heeft gehad: een verkeerde opvoeding, armoede, verkeerde vrienden, lage intelligentie, geringe scholing, werkloosheid, of zelfs de willekeurige etikettering van zijn -op zichzelf neutrale- gedrag als 'crimineel'. Deze manier van denken heeft het, via het adagium 'begrijpen is verontschuldigen', onmogelijk gemaakt mensen verantwoordelijk te stellen voor hun gedrag. De strafrechtelijke vaststelling van schuld is sociaal-wetenschappelijk gezien eigenlijk nooit gerechtvaardigd. Zodoende is de merkwaardige situatie ontstaan dat de dader óók wordt gezien als slachtoffer, namelijk van omstandigheden die buiten zijn schuld zijn gelegen.

Tegenover het sociaal-wetenschappelijk determinisme, dat schuld uitsluit, kan men een redenering stellen volgens welke mensen wel degelijk verantwoordelijk zijn voor wat zij doen, hoezeer hun gedrag ook mee wordt bepaald door factoren buiten hun wil. Anders dan andere levende wezens, beschikken mensen over een reflectievermogen dat hen in staat stelt afstand te nemen van hun driften, hun sociale omstandigheden en zelfs van hun psychische constitutie. Iemand die op het punt staat in razernij iets te vernielen, kan denken 'ik ben razend, nu moet ik oppassen dat ik geen domme dingen doe' en vervolgens proberen tot rust te komen. Het uniek menselijke reflectievermogen maakt dat mensen aangesproken kunnen worden op hun gedrag. Wanneer men, met een beroep op een deterministische zienswijze, mensen niet meer verantwoordelijk wil stellen, behandelt men hen in feite als redeloze dieren of, op zijn best, als kinderen.

Op grond hiervan, en van het feit dat straffen weinig bijdraagt aan de verbetering of resocialisatie van de gestrafte, is het strafrecht gehumaniseerd, wat onder meer tot uitdrukking komt in een mild strafklimaat. In de woorden van Krol treedt "uitgerekend rond de misdadiger de christelijke wet van de naastenliefde in volle werking".

21 Gerrit Krol, *Voor wie kwaad wil. Een bespiegeling over de doodstraf* (Amsterdam 1990).

Krol betoogt dat wat humaan is tegenover de dader, inhumaan kan zijn tegenover het slachtoffer. Het milde strafklimaat vraagt volgens hem van de slachtoffers iets bovenmenselijks, namelijk dat zij hun vijanden vergeven. Door het delict voelt het slachtoffer zich gekluisterd aan de dader en heeft de sterke behoefte deze kwijt te raken. Dat kan op verschillende manieren. Een daarvan is de dader te vergeven. Maar vergeving "vraagt inzicht, kracht, in het algemeen een grootheid van karakter en een goedheid die maar weinigen van ons gegeven is". Er blijft dan niets anders over dan vergelding of straf. Echter: "Het recht dat te licht straft maakt het het slachtoffer wel erg moeilijk. Iemand tot zijn dood toe aan zijn vijanden binden door deze van hogerhand te vergeven is van een wreedheid die je in minder ontwikkelde landen nog niet tegenkomt."

De argumenten van Krol zijn volgens mij heel goed bruikbaar voor het toekennen van een belangrijker plaats aan de vergelding als strafdoel.²² Dit laatste betekent niet dat een delict voor de volle honderd procent zou moeten worden vergolden, maar wel dat bij de straftoemeting vergelding een rol zou moeten spelen. In feite gebeurt dat natuurlijk ook, zij het vaak onuitgesproken en, mogelijk, onvoldoende. De immateriële schade die mensen lijden door een delict kan nu eenmaal niet worden vergoed met geld en goede woorden alleen, als dat laatste al wordt geprobeerd. Krol weet aannemelijk te maken dat, ook al wordt de gestrafte geen beter mens door de straf en ook al zou de straf niet afschrikkend werken, er toch gestraft moet worden, om het slachtoffer of eventuele nabestaanden genoegdoening te geven en het hun aangedane leed te erkennen. Wanneer het criterium voor beschaving is gelegen in de mate waarin men zich kan inleven in een ander, zoals Krol meent, dan is ons strafrechtstelsel beschaafd omdat het zich zo sterk inleeft in de dader, maar onbeschaafd omdat het zo weinig rekening houdt met het slachtoffer. In een pessimistisch moment zou men kunnen denken dat het misschien minder moeite kost zich in te leven in degene die het sterkste is gebleken, namelijk de dader, dan in de zwakkere, het slachtoffer. Als dat zo is, zou het strafrecht -dat toch voor een belangrijk deel ten doel heeft de zwakkeren te beschermen en de wet van de jungle buiten werking te stellen- zich wat meer moeite moeten geven en een belangrijker plaats moeten toekennen aan het slachtoffer.

22 Met de argumenten die Krol geeft voor de doodstraf kan ik niet instemmen. Zie mijn bespreking van zijn boek in *Socialisme en Democratie*, 48, nr. 3 (1991) 139-141.